

EMPIRICKÝ POHLED NA VÝUKU LATINSKÉ LÉKAŘSKÉ TERMINOLOGIE

The study focuses on teaching Latin medical terminology based on the theory of language for special purposes and the theory of a discourse community. It underlines the fact that the teacher should be seen as a specialist at medical faculties. Latin medical terminology is described as language for special purposes, which means that it has its own grammar and vocabulary. The teaching has to be practical, based on work with authentic medical texts written by doctors. Students need to know why they are required to study Latin. The study presents new emphases in the teaching of grammar.

Key words: Latin medical terminology, Latin, LSP, discours, modernization of the teaching

Klíčová slova: latinská lékařská terminologie, latina, LSP, diskurs, inovace výuky

Cílem tohoto sdělení je nastínit pohled na výuku latinské lékařské terminologie, formulovaný na základě teorie diskursního společenství a na základě autorových zkušeností.

Vymezení termínů

Úvodem je třeba zdůraznit, že výuka latinské lékařské terminologie nepředstavuje výuku výseku klasické latiny s pozměněnou (specializovanou) slovní zásobou; latinská lékařská terminologie¹ patří do skupiny tzv. *language for special purposes* (LSP),² tedy jde o funkční komplexní útvar, mající nejen dominantní složku lexikální (tj. terminologii), ale též specializovanou gramatiku (tvořenou převážně gramatikou latinskou, ale částečně též řeckou) a svůj diskurs, v němž se uplatňuje.

Důraz na diskurs a vnímání LSP jako jeho součásti a zároveň nástroje vede k širšímu a především otevřenějšímu vnímání latinské lékařské terminologie. Této skutečnosti je třeba přizpůsobit i její výuku, jak doložíme níže.

Pokud pojímáme latinskou lékařskou terminologii jako LPS, je třeba zmínit tzv. *diskursní společenství* (*discourse community*).³ Tento termín je vytvořen analogicky k termí-

1 Základní monografií o lékařské terminologii je práce I. Bozděchové (BOZDĚCHOVÁ 2009).

2 Blíže kupř. viz NEKVAPIL (2002: 117–132).

3 Touto problematikou se systematicky zabývala Světlá Čmejrková (1950–2012, obr. 1); termín odkazuje mj. k Foucaultovi, Rortymu a Wittgensteinovi (ČMEJRKOVÁ 1999: 22) a své kořeny má v pragmatické filosofii

nu jazykové (řečové) společnosti (*speech community*), které sdružuje množinu mluvčích téhož národního jazyka. Diskursní společnosti si člověk vybírá podle své zájmové a profesní orientace.⁴ Oproti tomu k jazykovému společenství patří jedinec od narození a postupně si osvojuje jeho normy. Diskursní společenství je dnes především sociolingvistický termín, který prochází napříč jazyky a kulturami (*communication across languages and cultures*);⁵ společný zájem může do jednoho diskursního společenství sdružovat členy různých společenství jazykových (řečových). Čmejrková v návaznosti na Swalese formuluje obecné funkce diskursního společenství: diskursní společenství si vytváří svůj jazyk, psaný i mluvený.

V případě latinské lékařské terminologie jde o její zasazení do lékařského diskursního společenství, event. do diskursního společenství lékařské fakulty.

Obr. 1: Lingvisté zabývající se teorií diskursu a lékařskou terminologií: zl. Ivana Bozděchová, František Daneš, Světlá Čmejrková.⁶

Diskursní uvažování ve výuce latinské lékařské terminologie

Vyučující latinské lékařské terminologie je členem/členkou diskursního společenství dané lékařské fakulty, tj. je součástí širšího týmu odborníků, a to vedle dalších nelékařů jako jsou biologové, farmakologové, antropologové, chemici atd. Základem této diskursivity jsou meziústavní spolupráce spočívající v konzultacích latinářů s lékaři, kupř. pokud jde o výklad vyučovaných termínů, v účasti lékařů a latinářů na společ-

jazyka; obecně anglosaská teorie diskursu „směřuje k uchopení textotvorných postupů v interakčním rámci“ (ČMEJRKOVÁ 1995: 57).

4 ČMEJRKOVÁ (1999: 22).

5 ČMEJRKOVÁ (1995: 55).

6 <http://www.cas.cz/sd/novinky/hlavni-stranka/vyznamenani-danes-a-raska.html>

ných projektech (*Compact, Impact*), společné publikační aktivitě,⁷ v korekturách odborných textů pro lékařské fakulty a fakultní nemocnice. Při této práci se latináři mnohé naučí a získané zkušenosti mohou využít ve výuce nejen po stránce obsahové, ale hlavně po stránce metodologické (tj. na co klást ve výuce důraz s ohledem na frekvenci daného jevu).

Potřebnost uvedených aktivit formuloval olomoucký lingvista S. Sedláček (1919–2002, obr. 2):⁸ „Učitel kromě jazykové praxe musí pronikat do jednotlivých oborů medicíny.“⁹ Jak podotýká Kábrt,¹⁰ cílem klasického filologa pochopitelně není suplovat odborné předměty. Studenti nicméně sami poznají, že učitel pouze necituje slovníkové definice, ale že hovoří na základě vlastní zkušenosti a znalostí, které získal při konzultacích s odborníky, při pitvách, při samostudiu atd.

Obr. 2: Olomoucký lingvista Stanislav Sedláček.¹¹

Výuka latinské lékařské terminologie jako LSP

Vnímání latinské lékařské terminologie jakožto útvaru odlišujícího se od klasické latiny (včetně toho, jak ji vyučovat) má dlouhou tradici, v rámci níž již zmiňovaný S. Sedláček roku 1962 prohlásil, že „nevystačíme již s tradičními metodami, jejichž užívání by nás vzdalovalo od oboru, pro který latinu pěstujeme, ale navíc by ji zbavovalo životného obsahu, který je důležitým činitelem aktivizace práce posluchače (...) Jiný cíl upotřebitelnosti latiny z hlediska medicíny nás vede k hledání nových, netradičních vyučovacích metod.“¹²

7 Kupř. autor tohoto textu spolupracuje se soudními lékaři na různých tématech: NEČAS – HEJNA (2009), NEČAS – HEJNA (2011), NEČAS – HEJNA (2012).

8 K osobnosti S. Sedláčka viz jemu věnovaný sborník *Laudatio brevis*; KOUCKÁ (2004).

9 SEDLÁČEK (1962/63: 61).

10 KÁBRT (1963: 299).

11 KOUCKÁ (2004: 1).

12 SEDLÁČEK (1962/63: 61).

Skutečností, že je latinská lékařská terminologie LSP, je třeba přizpůsobit i její výuku. Ta tedy musí vycházet z reálného stavu užívání latiny na lékařské fakultě a ve zdravotnictví obecně, z potřeb budoucího lékaře a z potřeb diskursního společenství, nikoli z představ klasického filologa o klasické latině. Poznávání reálného stavu užívání latiny¹³ by mělo být latinářovou povinností.

Je třeba neustále mít na mysli, že student lékařské fakulty chce být lékařem, ne filologem, a že ústavy jazyků při lékařských fakultách nejsou kmenové pracoviště klasické filologie na filosofických fakultách, ale „servisní“ pracoviště pro lékařskou fakultu a fakultní nemocnici.

Cíl výuky latiny

Jedním ze základních prvků výuky latiny je vzbuzení vědomí ve studentech, že latina je užitečná, praktická a že ji budou ve svém studiu i v profesním životě potřebovat. Mnoho studentů a pak lékařů totiž chová k latině averzi, která je způsobena především proto, že studenti nevědí, proč se jí učí. Zejména gramatika jim přijde jako samoúčelná. Hned na začátku kursu je tedy třeba studentům představit širokou paletu autentických materiálů, kde se latina používá.

C180	Adenocarcinoma caeci, metastases ad hepar
C19	Carcinoma rectosigmoidei et metastases ad hepar
C787	Metastases ca coli sigmoidei ad hepar
C787	Metastases tumoris ad hepar
C798	Metastases ad hepar et os femoris l. dx., pelvis l. dx.
C439	Stp excisionem melanomatis genus l. dx /2006/ generalisatio - ad hepar et pulmones
C788	Tu regionis subhepatalis ad hepar penetrans, metastases hepatis
C183	Carcinoma flexurae hepatalis ad hepar percrescens inoperabile, metastaticum
C787	Metastases tumoris ad hepar S6/7
K769	Tumor regionis subhepatalis, cum metastasi ad hepar v. s.

Obr. 3 Ukázka autentické zdravotnické dokumentace.

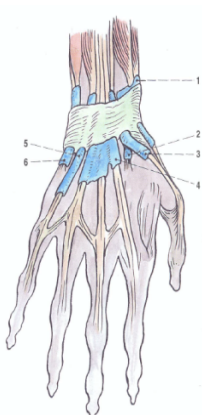
Gramatické výklady je třeba neustále prokládat praktickými ukázkami autentické lékařské dokumentace, tvořené lékaři (obr. 3, 4, 5), aby studenti pochopili, že latina užívaná v odborných předmětech a posléze v klinické praxi je opravdu stejná jako latina v hodinách latiny.

13 Je třeba předeslat, že nemá smysl ptát se, zda je třeba latinu vyučovat. Argumenty pro oba protistojné názory lze nalézt vždy, protože některá pracoviště používají v dokumentaci výhradně češtinu a jiná výhradně latinu. Nutno však podotknout, že odpůrci latiny pokládají kolokační termíny typu *kominutivní fraktura diafýzy humeru* či *postnatální maturace myokardu* za české termíny a poněkud nezohledňují, že znalost některých termínů a především řeckých slovních základů, afixů atd. získali právě ve výuce latinské lékařské terminologie.

Neurol. vyš.: hybnost i čítí prstů v pořádku
TERAPIE: Repozice, fixace, tlumení bolesti, led.obklady, kontrola prokrvení prstů.
PRŮBĚH: Bez komplikací, prokrvení, hybnost i čítí prstů dobré, sádrová fixace vyhovuje. Otoky nepozorovány. Hlezno bez otoku, neobjevují se známky výronu - zřejmě jen drobné podvrtnutí (distorsio)
ZÁVĚR: Fractura diaphyseos humeri l.sin disloc. Distorsio ATC l.dx.

S822	St.p. <u>osteosynthesim</u> fracturae <u>diaphyseos</u> tibiae - UTN 2008
K800	<u>Appendicitis</u> phlegmonosa retrocaecalis.
D131	Atonia ventriculi st.p. resectionem ventriculi subcardialem <u>propter leiomyoma</u>
S5250	St.p. <u>osteosynthesim</u> fracturae partis distalis radii dx. (28.12.10)

Obr. 4: Při výkladu tzv. řeckých deklinací je třeba ukázat i jejich praktické užití.

Obr. 407. ŠLACHOVÉ POCHVY NA HŘBETNÍ STRANĚ ZÁ-
PĚSTÍ A RUKY; schéma; pravá ruka – hřbetní strana

- 1 vagina tendinum musculorum abductoris longi et extensoris pollicis brevis
- 2 vagina tendinum musculorum extensorum carpi radialis
- 3 vagina tendinis musculi extensoris pollicis longi
- 4 vagina tendinum musculi extensoris digitorum et extensoris indicis
- 5 vagina tendinis musculi extensoris digiti minimi
- 6 vagina tendinis musculi extensoris carpi ulnaris

Obr. 5: Při výkladu genitivů 3. deklinace je třeba ukázat i jejich praktické užití.¹⁴

Student musí mít pocit účelnosti výuky latiny, jak uvedla¹⁵ J. Paroubková koncem 60. let v recenzi Sedláčkovy knihy, čehož lze dosáhnout mj. názorností (tj. pomoci moderních informačních technologií, což představuje samostatné velké téma).

Koncepce účelové výuky lékařské latinské terminologie

Je třeba učit účelově a na základě znalosti praxe a nelze kopírovat klasickou strukturní/strukturalistickou gramatiku. Je nutné reagovat na „požadavky trhu“, kupř. konzultovat s anatómy, v kterých gramatických jevech studenti chybují a na co je třeba se

¹⁴ Dle ČIHÁKA (2003: 426).

¹⁵ PAROUBKOVÁ (1968/69: 190).

při výuce zaměřit.¹⁶ Anatomové kontrolují výukové materiály a doplňují je. Přípomínky uživatelů latiny jsou pro latináře nepostradatelné. Jde o to, aby nebyly vyučovány termíny zastaralé či dokonce neexistující, aby se netratil kontakt s realitou a aby se latina nestala sterilním nástrojem izolovaných strukturalistických cvičení.

Jako příklad, kdy výuka trochu zaostává za „poptávkou“, lze uvést výslovnost latinských termínů. Latináři vědí, že výslovnost je vlastně věc konvence. Nicméně „chyby“ ve výslovnosti se mnohdy lékařům jeví jako větší chyby než chyby gramatické. Přesto se nevěnuje pozornost výslovnosti v takové míře, jak by bylo třeba (viz obr. 7).

Kliniky většinou zrušily latinu tehdy, když se už lékaři ztratili v množství pádových koncovek: „*Latinu jsme zrušili, protože časem se latina změnila v parodii na latinu.*“ – „*Když nevíte koncovku latinsky, napište to česky celé.*“ Jde o to, že studenti nedokážou oddělit důležité gramatické jevy od těch nedůležitých a místo jednoduchého gramatického základu (který tedy má obsahovat jen několik algoritmů), který by pak v profesním životě používali, si pamatují věci nepodstatné.¹⁷

Je tedy třeba hierarchizovat důležitost jednotlivých lingvistických jevů z hlediska důležitosti nikoli pro klasického filologa, ale pro lékaře.

Tato hierarchizace musí probíhat na základě analýzy reálného stavu užívání latiny a komunikačních potřeb v medicíně. Základem je studium anatomických atlasů a lékařské dokumentace, což je dnes snazší než kdykoli předtím díky práci K. Pořízkové a M. Blahuše (viz jejich referát v tomto sborníku). Získání velkého množství autentických textů představuje průlomový počín ve vývoji výuky lékařské latiny.

Autentické texty (obr. 3, 4, 5) pro nás mají několikerý význam: dokazují studentům, že se latina opravdu používá a že daný gramatický jev reálně existuje, tj. že není pouze záležitostí akademické latiny; texty tvoří korpus pro testy a cvičení; díky nim lze provést analýzu frekvence gramatických jevů a termínů, což se vše odrazí ve výkladu.

Vnímání lékařské latinské terminologie jako LSP neznamená likvidaci gramatiky; gramatického modelu se nelze vzdát, ale dá se funkčně redukovat pro potřeby LSP. Každý gramatický jev je třeba demonstrovat na autentickém materiálu – nejlepší a studentům nejbližší jsou Čihákovy učebnice anatomie a je vhodné představovat studentům klinické zprávy s latinskými diagnózami. Student musí vědět, proč se který jev učí (srov. obr. 4).

Jak již bylo uvedeno výše, „názornost by tedy měla prostupovat výuku medicínské latině;“¹⁸ je tedy vhodné demonstrovat pomocí obrázků nejen gramatické jevy, tj. v lékařské dokumentaci, ale též ozřejmit složité, těžko představitelné klinické termíny¹⁹ (kupř. *ascites, emphysema pulmonum*), aby nenastal příznak *flatus vocis*.

Konkrétní podoba redukované gramatiky

Zde uvádíme jevy, které je vhodné na základě reálného stavu současné latinské lékařské terminologie vyloučit z klasického strukturálního pojetí výuky latiny ve pro-

16 Výukové materiály (včetně syllabů) pro jednotlivé výukové programy je třeba vytvářet v součinnosti s odborníky z kmenových pracovišť (stomatologie, oční lékařství, porodnictví, rehabilitace).

17 Příkladem může být kupř. snaha studentů skloňovat neexistující plurálové tvary různých výjimek na úkor kupř. správného spojování substantiv a adjektiv (**crus posterior*).

18 SEDLÁČEK (1962/63: 61).

19 NEČAS (2008).

spěch výuky jevů důležitějších (viz níže):²⁰

1. Vyloučení dativu²¹ a vokativu (důraz na nominativ a genitiv).
2. Vyloučení výuky pravidelného stupňování adjektiv (o to větší důraz kladen na stupňování neúplné a nepravidelné, viz níže).
3. Vyloučení výuky trojvýhodných adjektiv 3. deklinace.
4. Vyloučení systémové výuky sloves; slovesné tvary v receptuře probírány lexikálně.
5. Vyloučení vzoru *animal coby zbytečného*, název *rete* probírán jako výjimka.
6. Plánujeme vyloučení systémového výkladu i-kmenů 3. deklinace substantiv z tohoto důvodu: názvy typu *pars* a *auris* mají nominativ plurálu dle konsonantického vzoru *tumor* a nemnoho důležitých plurálových genitivních tvarů (*ossium, partium, dentium, aurium, unguium, testium*) lze uvést jako výjimky. Názvy *pelvis, mors, mons, pubis* v plurálu neexistují a vedle toho si studenti při přílišném zdůrazňování i-kmenů naopak chybně zafixují genitivní -i- a vytvářejí tvary nominativů **auries, *denties, *dentia* a zejména **ossia*, což vede k negativním reakcím ze strany anatomů.
7. Číslovky probírány hlavně lexikálně, velice vhodný přístup uvádějí D. Svobodová a M. Vejražka.²²

Nové důrazy ve výuce latinské lékařské terminologie

Uvedenými redukcemi získaný čas je třeba využít na procvičování potřebnějších (frekvencovanějších) jevů, a to:

- Větší „drilování“ gramatických jevů, které studenti více potřebují, jak dokládají požadavky lékařů a analýza autentické dokumentace, a to jsou adjektiva 3. deklinace, nepravidelná a neúplná stupňování a substantiva tzv. 3. deklinace řecké. Zejména jde o správné spojování substantiv a adjektiv, tj. o znalost rodů substantiv, jak upozorňují anatomové (viz obr. 6).
- Několikanásobně větší prostor pro procvičování „správné“ (v České republice normalizované středověké) výslovnosti a pravopisu termínů z různých oblastí lékařství (viz obr. 7).
- Větší prostor pro výklad a procvičování slovtvorby, tj. analýzy derivátů a kompozit s porozuměním, tvorba těchto termínů (z ní vyplývající větší důraz na studium řeckých slovních základů). Jde o kapitolu, kterou budou potřebovat i studenti, kteří nebudou nepoužívat latinské pádové koncovky, ale termíny morfologicky adaptují do češtiny s ponecháním latinského nebo řeckého základu. V případě slovtvorby se kladou větší požadavky na učitele, protože slovtvorba se na filosofických fakultách neučí.
- Četba autentických textů: diagnózy z autentické zdravotnické dokumentace (zprávy, propouštěcí listy, ohledací listy, pitevní diagnózy atd.), anatomické názvy z anatomických učebnic, pokud možno s obrázky.

²⁰ Názory jsou formulovány na základě časové dotace pro výuku latinské lékařské terminologie na Lékařské fakultě UK v Hradci Králové.

²¹ Je však třeba zmínit studentům zubního lékařství kolokační spojení *caries pulpaе proxima*.

²² VEJRAŽKA - SVOBODOVÁ (2006: 290).

Obr. 6: Ukázka cvičení zaměřeného na adjektivní pádové koncovky.²³

Obr. 135. SPOJENÍ CHRUPAVEK HRTANU; klouby a vazy; kloubní pouzdra odstraněna, odstraněna zevní vrstva vazů; pohled zleva; poloschematické znázornění

- 1 jazylka
- 2 lig. thyrohyoide__ median__
- 3 lig. hyoepiglottic__
- 4 ligg. vocal__
- 5 conus elasticus
- 6 lig. cricotracheal__
- 7 lig. thyrohyoide__ lateral__ (sinistr__)
- 8 cartilago triticea
- 9 articulatio cricoarytenoide__
- 10 articulatio cricothyroide__

Obr. 7 Ukázka možnosti procvičování pravopisu v prostředí Moodle.

Úloha 1
 Dosud nezodpovězeno
 Počet bodů z 16,00
 Úloha s vlaječkou
 Upravit úlohu

Poslechněte si slovo a napište ho se správným pravopisem (bez délek):

Závěr

Interdisciplinarita a otevření se opravdovým jazykovým potřebám lékařského diskursního společenství je pro budoucnost výuky latinské lékařské terminologie nutnost přímo existenciální.

Bibliografie

BOZDĚCHOVÁ, IVANA. 2009. *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství)*. Praha: Univerzita Karlova.

²³ Upraveno dle ČIHÁK (2002: 185).

- ČIHÁK, RADOMÍR. 2002. *Anatomie 2*. Praha: Grada.
- ČIHÁK, RADOMÍR. 2003. *Anatomie 1*. Praha: Grada.
- ČMEJRKOVÁ, SVĚTLA. – DANĚŠ, FRANTIŠEK – SVĚTLÁ, JINDRA. 1999. *Jak napsat odborný text*. Praha: LEDA.
- ČMEJRKOVÁ, SVĚTLA. 1995. „Normy vědeckého dorozumívání.“ In ŽEMLIČKA, MILAN (ED.). *Termina 1994. Konference o odborném stylu a terminologii*. Liberec.
- KÁBRT, JAN. 1963. „Ještě k lékařskému názvosloví.“ *Československý terminologický časopis*, s. 299–304.
- KOUCKÁ, IVANA (ED.). 2004. *Laudatio brevis*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- NEČAS, PAVEL. – HEJNA, PETR. 2009. „Problematika české anatomické nomenklatury v soudním lékařství.“ *Československá patologie a soudní lékařství*, č. 3, s. 33–36.
- NEČAS, PAVEL. – HEJNA, PETR. 2011. „Využití automatického přepisu řeči v pitevním provozu.“ *Československá patologie a soudní lékařství*, č. 3, s. 40–42.
- NEČAS, PAVEL. – HEJNA, PETR. 2012. „Eponymické termíny v soudním lékařství.“ *Československá patologie a soudní lékařství*, č. 2, s. 25–30.
- NEČAS, PAVEL. 2008. „Výuka latiny na lékařské fakultě.“ In POKORNÁ, BARBARA (ED.). *Netradiční přístupy k výuce klasických jazyk*. Olomouc.
- NEKVAPIL, JIŘÍ. 2002. „Sociolingvistický pohled na vývoj odborných jazyků.“ In *Přednášky z XLV. běhu Letní školy slovanských studií*, Praha: Karolinum. 117–132.
- PAROUBKOVÁ, JARMILA. 1968/69. „Stanislav Sedláček – Medicinská terminologie.“ *Cizí jazyky ve škole*, č. 4, s. 189–190.
- „Prezident udělil vyznamenání Františku Danešovi, Karlu Raškovi jr., Blance Wichterlové a jiným.“ *Akademický bulletin* 1. 11. 2010. Dostupné z <<http://www.cas.cz/sd/novinky/hlavni-stranka/vyznamenani-danes-a-raska.html>> [cit. 20/3/2014].
- SEDLÁČEK, STANISLAV. 1962/63. „Příspěvek k výuce latiny na lékařských fakultách.“ *Cizí jazyky ve škole*, č. 2, s. 59–63.
- VEJRAŽKA, MARTIN – SVOBODOVÁ, DANA. 2002 *Terminologiae medicae Ianua*. Praha: Academia.

RESUMÉ

Autor představuje pohled na výuku latinské lékařské terminologie, založený na základě teorie diskursního společenství a teorie LSP. Latínu pojímá jako LSP, tedy útvar se specializovanou gramatikou a slovní zásobou. Důraz je kladen na koncipování výuky na základě analýzy reálného stavu užívání latiny v lékařství a na práci s autentickou lékařskou dokumentací a učebnicemi anatomie. V závěru je formulována konkrétní redukovaná podoba vyučované gramatiky a jsou shrnuty nové důrazy ve výuce latinské lékařské terminologie.